

Trods indvendingerne er det en bog, som det fremover ikke vil være til at komme udenom, når det drejer sig om besættelsesmagtens politiske fanger og det nærmeste, man kom egentlige koncentrationslejre i Danmark.

John V. Jensen

| ARNE HARDIS: *Pibende hængsler. Socialdemokratiet og den tyske fascination under besættelsen*, Gyldendal, København 2022, 268 s., 299,95 kr.

Bogens titel er kryptisk. Den giver et billede af, at ikke alle dele af det socialdemokratiske hus under krigen var lige velholdte. Men billedet burde snarere være, at man havde ladet nogle af husets døre åbne i en retning, som man sidenhen fortrød og derfor murede dem til. Undertitlen siger noget om denne retning, men rammer ved siden af Hardis' pointe. Det var ikke fascination af Tyskland, det primært handlede om. Det var den smidighed, hvormed tilpasningen til den nye situation efter den 9. april 1940 fandt sted. Steen Andersen skrev for nu næsten 20 år siden om Danmark i det tyske økonomiske storrum. Andersen beskrev, hvordan embedsmænd fra især Udenrigsministeriet og de store erhvervsorganisationer forberedte muligheden for dansk integration i en kommende europæisk økonomi under tysk førerskab. Det gjorde man ikke af „fascination“, men ud fra en pragmatisk betragtning. Det var bedre at være forberedt end ikke at være det.

Hardis tager fat om et andet aspekt af det samme spørgsmål. Det handler om den ideologiske affinitet mellem tysk økonomisk politik og nogle danske socialdemokrater, ikke mindst fra fagbevægelsen. Hardis har fourageret både hos Steen Andersen og i Niels Wium Olesens afhandling om den unge Krag fra 2002, men han skærer sin egen pointe ud af stoffet, nemlig at der i Socialdemokratiet med Stauning i spidsen var en åbenhed over for de tyske ideer om planøkonomi. Det blev tydeligst i Staunings tale i Studenterforeningen den 8. marts 1941, da han gav udtryk for en vilje til tilpasning og samvirke i den økonomiske politik. Efter åbningen af østfronten samme sommer forsvandt opmærksomheden fra den økonomiske politik. Da Stauning døde året efter, blev det også klart, at næste geled, Buhl, Hedtoft, H.C. Hansen, Alsing Andersen, slet ikke havde samme interesse i at anvende planøkonomi til en offensiv tilpasning til Tyskland. Partiet skiftede retning, og det er Hardis' ærinde at vise, at de, der fulgte det gamle spor, viste sig at ende i en blindgyde. Nogle skiftede simpelthen parti og gik over til nazisterne. Andre mistede bare orienteringen. Harald Bergstedts skæbne er velkendt, bl.a. fra Hardis' bog om Forfatterfor-

eningens æresret. I Hardis' perspektiv er Bergstedts historie blot en – ganske vist lidt excentrisk – variant af flere andre socialdemokraters.

Hardis graver nogle skikkelser frem fra den partihistoriske glemmel. Det gælder Niels Lindberg (1904-1971), en dygtig økonom, der var den første leder af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE), og som efter krigen stod under anklage for at have gået tyskernes ærinde. Han blev frifundet, men måtte søge en i øvrigt glimrende karriere uden for parti og fagbevægelse. Et andet eksempel er Henning Dalsgaard (1903-1958), leder af dansk-tysk pressesekretariat. Også han blev anklaget efter krigen, men ikke dømt. Også han forblev persona non grata i arbejderbevægelsen. Under et andet navn var han noget så interessant som pioner i charterturismen til Mallorca. Mest interessant er socialminister i regeringen Scavenius, Laurits Hansen (1894-1965), der var loyal partisoldat med et tæt forhold til Stauning. I opdrag af Stauning opretholdt han tætte kontakter til fremtrædende repræsentanter for besættelsesmagten. Ikke desto mindre røg han i uføre for en enkelt fodfejl, nemlig da han i efteråret 1942 under Telegramkrisen undlod straks at underrette Buhl om, at Kanstein havde meddelt ham, at tyskerne gerne så, at han overtog statsministerposten. Hansen afviste opfordringen, men fortalte først Buhl om episoden den følgende dag. Ifølge Hardis var denne forsinkelse årsagen til, at han efter krigen blev frataget alle tillidsposter. Men mon ikke forklaringen er, at Hansen simpelthen havde „stået essen nærmere end de, der trådte blæsebælgen, og var kendelig ved de ar, det havde givet“, som Hardis citerer Tage Kaarsted for at have skrevet om Alsing Andersen? Det var ikke så meget forsinkelsen som det forhold, at Hansen var tyskernes favorit, der gjorde, at man holdt ham ude i arms længde.

Disse skæbner tjener dog mest som ramme for en analyse af de mere kendte skikkelser: Jens Otto Krag og Thorvald Stauning. Det er velkendt, at Krag som ung, ambitiøs økonom var involveret i formuleringen af en strategi for et økonomisk udviklet Danmark i et Europa under forventet tysk overherredømme.¹ Han havde været assistent for Lindberg i AE. Han havde også tilknytning til en studiekreds, der holdt møder i Grundtvigs Hus i Studiestræde i København med talere, der ikke alle var lige socialdemokratiske. Det havde også Krags gamle ven og samarbejdspartner Arne Vikelsøe-Jensen, der blev likvideret af modstandsbevægelsen i 1944. Krag berettede senere, hvordan han trak sig ud af denne studiekreds i efteråret 1941. Hardis mener at kunne sandsynliggøre, at det først var i begyndelsen af 1942. Nok en de-

¹ Niels Wium Olesen: „Krag og det dårlige selskab“, *Politikens kronik*, 22. jan. 2003.

talje, men også en detalje af den slags, som kunne være udslagsgivende for de moralske og juridiske domme, der blev fældet i foråret 1945.

Bogens kerne er analysen af Stauning. Hardis viser, hvordan Stauning i litteraturen skildres som træt og nedslået over nederlaget i afstemningen om grundlovsændringen i 1939 og i øvrigt generelt ved dårligt helbred. Denne resignation skulle så forklare Staunings defaistiske forhold til den tyske besættelsesmagt og dens ambitioner om at integrere Danmark i et af Tyskland ledet Europa. Hardis forenkler nok især Henning Grelles portræt af Stauning for at gøre sin pointe gældende, men så meget desto tydeligere står den også. Stauning mente, hvad han sagde. Han udgjorde en fløj af sit eget parti med stærk støtte i fagbevægelsen, men da han døde, blev magten i partiet overtaget af yngre folk med andre synspunkter. Staunings støtter mistede deres platform ikke alene som resultat af deres patrons død, men også pga. krigens konjunkturer. I det opgør, der måtte følge i 1945, fik denne udskilning dramatiske konsekvenser, ikke kun for dem, der med vilje havde skiftet spor, men også for dem, der ikke havde forstået at kappe ukurante loyalitetsbånd i tide.

Hardis' noteapparat er målt med akademisk standard lige nødtørfigt nok. Til gengæld er bogen behageligt velskrevet, og man mærker den rutinerede journalists evne til at afvikle en pointe uden at blive snakkesalig eller vidtløftig. Her kunne især yngre akademikere lære noget. Opbygningen gør dog, at der er nogen redundans, fordi kapitlerne er anlagt, så de kan læses uafhængigt af hinanden. I analysen er det tydeligt, at Hardis ikke er partigænger. Han følger linjen fra Kirchhoffs kritik af den socialdemokratiske, „partifriserede“, harmoniserende historie og navigerer sikkert mellem det begivenhedshistoriske og det erindringspolitiske perspektiv. I et afsluttende kapitel trækkes analysen helt op til diskussionen om Jacob Brostrups malerier til Socialdemokratiets gruppeværelse på Christiansborg. Den pointe så man gerne udfoldet.¹

Jes Fabricius Møller

¹ Jf. Rasmus Mariager & Niels Wium Olesen: „Socialdemokratiet, den historiske mission og partiets egen fortælling: eller noget om historiens nytte“, i L. Kallestrup, J.M. Madsen & K. Petersen (red.): *Krig, Rom og Cola. Festskrift til Nils Arne Sørensen*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2021, s. 271-290.